

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI
ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ
UZUN TEZİ

DİKKAT! GERÇEKLER İÇİN KAYGAN ZEMİN: SAATLERİ
AYARLAMA ENSTİTÜSÜ

Danışman Öğretmen: Nurdan Tuhfe Toçoğlu Akgül

Öğrencinin Adı: Helin

Soyadı: Akdağ

Numarası: D1129004

Ödevin Sözcük Sayısı: 3481

Araştırma Sorusu: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı yapıtında "gerçek" kavramı ve bu kavramın odak figür ile ilişkisi nasıl ele alınmıştır?

Öz (ABSTRACT):

Uluslararası Bakalorya Diploma Programı, A1 Türk Dili ve Yazını kapsamında hazırlanan bu bitirme tezinde, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Saatleri Ayarlama Enstitüsü' adlı yapıtında ele alınan "gerçek" kavramı ve bu kavramın odak figür ile arasındaki ilişki ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde, yapıttaki "gerçek" ve "yalan" kavramının işlenişi genel anlamda ele alınmıştır. Buna ek olarak, yapıt boyunca okuyucuya aktarılan zaman ile gerçeğin gizli ortak noktası: her iki kavramında izafi olması irdelenmiştir. İkinci bölümde, "gerçek" kavramı ve odak figür Hayri İrdal arasındaki ilişki, bu ilişkiyi etkileyen karakterler ve uzamlar üzerinden ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, hayatına giren karakterlerin etkisiyle oluşan "yalancı" Hayri İrdal mercek altına alınmıştır. Sonuç bölümünde, odak figür Hayri İrdal'ın yaşamı boyunca hayatına giren insanların etkisiyle oluşan "gerçek" algısındaki değişim süreci değerlendirilmiştir.

(124 sözcük)

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	3
II. “GERÇEK” HAYRİ İRDAL’IN “GERÇEK” İLE YOLCULUĞU	4
II. I. NURİ EFENDİ’NİN GÖRECELİ GERÇEKLERİ	4
II.II. SEYİT LUTFULLAH’IN MASALSI YALANLARI	5
II.III.DOKTOR RAMİZ’İN “YARATILMIŞ” GERÇEKLERİ.....	6
II.IV. HALİT AYARCI’NIN “AYARLANMIŞ” GERÇEKLERİ	8
III. SON DURAK: “YALANCI” HAYRİ İRDAL	11
IV. SONUÇ:	12
V. KAYNAKÇA:	14

Araştırma Sorusu: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı yapıtında “gerçek” kavramı ve bu kavramın odak figür ile ilişkisi nasıl ele alınmıştır?

I. GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar, ‘Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ adlı yapıtında; tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamış “yalan” ve “gerçek” kavramları arasındaki ilişkiyi irdelemiş ve bunu yaparken de bu iki kavramı, yapıtın odak figürü Hayri İrdal’ın yaşamının odağına oturtmuştur. “Yalan” ve “gerçek” kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi için öncelikle bu kavramların tanımlarının yapılması gereklidir.

Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlük’ünde “gerçek” kavramı için sekiz ayrı tanım yer almaktadır ve bu tanımlar birbirine oldukça benzemektedir. Temelde gerçeğin, “yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat” olarak tanımlandığı söylenebilir. Bu tanımın içinde geçen “yalan” sözcüğünün sözlük tanımı “gerçek olmayan”; “doğru” sözcüğünün tanımı ise “gerçek”tir. Bu tanımlar göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır ki sözlük tanımları kısır bir döngü içerisine sıkışmış durumdadır. Tanpınar’ın “gerçek-yalan” ilişkisini ele almasının nedenlerinden biri, bu kavramların kesin bir tanımı olmaması olabilir. “Gerçek” kavramı derinlemesine sorgulandığında, gerçeğin kesinliğinden söz edilemeyeceği açığa çıkmaktadır; çünkü her bir “yalan” da yanlışlığı kanıtlanana kadar gerçektir. Dolayısıyla, “gerçeklik” aslında oldukça kırılgan bir kavramdır. Bu kırılganlığı, insanlara onu eğip bükebilme imkanını sağlar; bir başka deyişle kendi “gerçeklerini” yaratmalarına izin verir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı yapıttaki karakterler de, “gerçeğin” kırılgan olmasından yararlanarak kendi “gerçeklerini” yaratmaktadırlar. Ayrıca, romanda “gerçek” kavramının göreceli olmasıyla zamanın göreceli olması bağdaştırılmış ve “saat” de bu bağdaştırmanın nesnesi olarak kullanılmıştır. Bu sayede de okuyucuya “gerçeğin” de izafi olabileceği vurgusu yapılmıştır. Zaman, ironik bir şekilde, bir yandan gerçekliğe bağlayıp ortak bir düzen oluştururken öte yandan göreceli olmasıyla insanın “kendi gerçeklerini yaratmasına”, başka bir deyişle “yalana” izin vermektedir. Dolayısıyla, roman karakterlerinin “zaman” ile aralarındaki ilişki de zamanın göreceli olması üzerine kuruludur.

Yapıtın odak figürü Hayri İrdal’ın “gerçek” algısı roman boyunca bir değişim içerisindedir. Bu değişimin tetikleyici unsuru da odak figürün “gerçeğin” aslında zaman gibi göreceli bir kavram olabileceğini anlamasıdır. Hayri İrdal’ın “gerçek” algısının değişim süreci, onun “gerçek yolu” üzerinde yaptığı bir yolculuktur. Bu yolculuğun rotası da başka karakterler tarafından belirlenmektedir: Nuri Efendi, Seyit Lutfullah, Doktor Ramiz ve Halit Ayarcı. Buna bağlı olarak “gerçek” kavramı ve bu kavramın odak figür ile arasındaki ilişki, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısındaki değişim süreci ve bu süreci şekillendiren karakterler üzerinden incelenmiştir.

II. “GERÇEK” ve HAYRİ İRDAL

II.I. NURİ EFENDİ’NİN GÖRECELİ GERÇEKLERİ

Nuri Efendi, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısındaki değişim sürecinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Hatta, bu değişim sürecinin başlangıç noktasıdır. Hayri İrdal, Nuri Efendi’nin yaşamına girmesiyle birlikte “gerçeğin” göreceli yüzünü tanımıştır.

Nuri Efendi, elli beş, altmış yaşlarında yapıtın odak figürü Hayri İrdal’ın gençliğinde yaşadığı semtin en iyi saatçilerindedir. Hayri İrdal, Nuri Efendi’nin yanında çalışmıştır. Nuri Efendi, Hayri İrdal’ın yalnızca saatlere olan ilgisini besleyen bir karakter değil aynı zamanda onunla paylaştığı felsefeleriyle hem Hayri İrdal hem de okuyucular için yapıtın diğer bölümlerinde yer alan karakterlerin “gerçek” kavramı algılarının yorumlanmasında yol göstericidir.

Nuri Efendi’ye göre, saatin ayarı insandır. *“Saatin kendisi mekan, yürüyüşü zaman, ayarı insandır... Bu da gösterir ki zaman ve mekan, insanla mevcuttur!”* (Tanpınar, 31) Eğer saatin ayarının insan olduğundan yola çıkılırsa, saatin insanın kendisine ait bir dünya yaratmasına olanak sağladığı ya da başka bir deyişle insana kendi “gerçekliğini” yaratması için fırsat tanıdığı kanısına varılmaktadır. Yapıtta “gerçek” kavramı ile “saat” özdeşleştirilmiştir. *“Saat, zamandır.”* (Tanpınar, 243) ve zaman da izafidir. Dolayısıyla, “gerçek”-“saat” özdeşleştirilmesiyle “gerçeğin” de zaman gibi göreceli olduğu vurgusu yapılmıştır. Hayri İrdal da Nuri Efendi sayesinde bunun farkına varmıştır. Bu da odak figürün önceden “gerçeğe” dair bir tanımının ve kabullenmesinin olduğunu göstermektedir.

İrdal’ın Nuri Efendi’den önceki “gerçek” algısını şekillendiren karakter; görünen ve toplumun kabul ettiği “gerçekleri” kabul eden, yapıt boyunca realist olarak tanımlanan babasıdır. İrdal’ın evlerindeki saate annesi “Mübarek”, babası ise “Menhus” (uğursuz, kötü) adını koymuş ve saati hiçbir zaman sevmemiştir. Saatin, “gerçeği” ve “gerçeğin izafiliği” sembolize ettiği göz önünde bulundurulursa, babasının saate karşı duyduğu nefretin aslında “gerçeğin izafiliğine” karşı oluşunu temsil ettiği ortaya çıkmaktadır.

Buna bağlı olarak; Nuri Efendi, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısında bir kırılma noktasıdır. İrdal’ın, babasının etkisiyle oluşan “gerçek” algısını değiştirerek onun için yeni bir baba figürü olmuş ve “gerçek” madalyonunun öbür yüzünü göstermiştir: “gerçeğin izafiliği”.

II.II. SEYİT LUTFULLAH'IN MASALSI YALANLARI

Seyit Lutfullah, Hayri İrdal'ın "gerçek" algısının değişim sürecinde bayrağı Nuri Efendi'den teslim almış ve odak figürün yavaş yavaş "gerçeklerden" uzaklaşmaya başlamasına sebep olmuştur.

Lutfullah, Hayri İrdal'ın yaşamında bir bakıma "yalanın" temsilcisidir. Seyit Lutfullah'ın yalanları daha çok kullandığı esranın da etkisiyle tetiklenen hayal gücünün birer ürünüdür. Dolayısıyla, onun "yalanları" daha çok masalsidir. Lutfullah'ın, onun tabiriyle "hazlar alemindeki" sevgilisi Aselban'ı "*geceden daha siyah saçları, yıldızlardan daha parlak bakışları, yaseminden beyaz teni*" (Tanpınar, 43) gibi masalsi özelliklerle betimlediği bir peri olması, onunla birlikte "Kayser Andronikos"un tılsımlı definesinin peşine düşmesi, defineyi bulduklarında Aselban'ın insan kılığına girebilecek olabilmesi gibi menkıbeleri; onun "yalanlarının", "masalsi yalanlar" olduğunu kanıtlamaktadır. Yapıtta bu karakterin anlatıldığı bölümde yer alan "masal" leitmotivi yoluyla da karakterin "gerçeklerden" uzakta, kendisine ait bir hayal dünyasında kendi yarattığı "masalsi yalanlarla" yaşadığı vurgulanmıştır. Yalan, Seyit Lutfullah'ın gündelik yaşantısının vazgeçilmez bir parçasıdır.

*Onun acayip gölgesi doğrudan doğruya yalının boşluğunda yüzüyordu. O maskenin, yahut ödünç kişiliğın kendisi idi. Çok hayali bir piyeste asıl baş rolü, hakikatın tam inkarını üzerine alan aktör tasavvur edin ki, oyunun yarısında sahneyi, ödünç şahsiyetini günlük hayatında yaşamak için bırakmış olsun [...]
Onda yalının nerde başladığı ve nerede bittiği bilinmezdi. (Tanpınar, 40)*

Hayri İrdal, Lutfullah'ı yalancı olarak değerlendirmektedir. Bu durum, onun hala realist babasının "gerçek" algısının izlerini taşıdığını göstermektedir. Hayri İrdal'ın babasının gözünde de Seyit Lutfullah, "yalancı esrarkeşin biridir" (Tanpınar, 43); ancak para sıkıntısından dolayı Seyit Lutfullah'ın "Kayser Andronikos"un hazinelerini, ki bu hazineler yalnızca Seyit Lutfullah'ın yarattığı masalsi bir yalandır, bir gün bulacağına inanır ve bunun için ona yardım etmeye razı olur. Hayri İrdal'ın yaşamındaki en realist insan olan babasının bile artık böyle davranması, onun yalan ve hayale sığınmanın kaçınılmaz bir son olduğunu düşünmesine yol açmıştır. "*Hakikatte bütün bu insanlar hakikat denen duvarın ötesine geçmek için birer delik bulmuş yaşıyorlardı*" (Tanpınar, 42). Tüm bunların ışığında, Lutfullah'ın yaşamına girmesiyle Hayri İrdal yalana alışmaya başlamıştır. Lutfullah'ın nefyinden (sürgününden) sonra Hayri İrdal bunun farkına varmıştır.

Nuri Efendi'nin muvakkithanesinde saatin sırrına hayranlıkla baktığım günler geçmişti. [...] Seyit Lutfullah'ın mektebinden geçmiştim. [...] Hayat benim için iki eli cebinde uydurulan bir masaldı. (Tanpınar, 72)

İrdal, Lutfullah'ı bir mektep olarak değerlendirmektedir; çünkü ondan “yalan eğitimi” almıştır ve onun izinden giderek “yalana” kaçmakta, sığınmaktadır. Dolayısıyla, tuluat kumpanyalarında çalıştığı dönemde oldukça mutlu olmuştur.

Her şey fakir, eski, biçare ve hasisti. Fakat ben Seyit Lutfullah'ın mektebinden geldiğim için bütün fakir ve biçare şeyler sırf yalan olduğu için kendiliğinde bana güzel görünüyordu. [...] Yalanın sihirli çizgisi içinde idim ve bu bana yetiyordu. (Tanpınar, 73)

İrdal, tuluat kumpanyasında çalışırken, “yalanın sihirli çizgisindeyken”, “yalanın” ona verdiği özgürlüğün tadını çıkarabilmekte ve babasının realizminden “yalana” kaçabilmektedir.

Sonuçta; Lutfullah, odak figürü “yalanla” tanıştırmış ve “yalana” kaçışını başlatmıştır; ancak İrdal, “yalana” kaçmaya başlamasına rağmen “yalan” söylediğinin hala bilincindedir. Dolayısıyla, henüz “gerçek” algısı bütünüyle yok olmamıştır.

II.III. DOKTOR RAMİZ'İN “YARATILMIŞ” GERÇEKLERİ

Doktor Ramiz, romanda “büyük” yalanların geçtiği; ancak ironik bir şekilde “Küçük Hakikatler” olarak adlandırılmış bölümünde ortaya çıkmaktadır. Doktor Ramiz, Hayri İrdal'ın “gerçek” ile arasındaki bağın tamamıyla kopmasına neden olmakla kalmamış; odak figürün “yalan” algısını da değişikliğe uğratarak onu Seyit Lutfullah'ın “masalsı yalanlarından”, “salt yalanlara” doğru çekmiştir. Hayri İrdal'ın Doktor Ramiz nedeniyle içinde bulunduğu uzamlar olan “kahvehane”, “İspirtizma Cemiyeti” ve bu uzamın bir parçası haline gelmiş karakterler, Hayri İrdal'ın “yalan” ve “gerçek” algısındaki değişiminde etkili olmuştur.

Hayri İrdal, Seyit Lutfullah'tan öğrendiği “masalsı yalanların” büyüsüne kapılarak uydurduğu “Şerbetçibaşı elması” hikayesi nedeniyle başını belaya sokmuş ve davalık olmuştur. Bunun sonucunda da Adli Tıbbı gönderilmiştir. Doktor Ramiz ile de Hayri İrdal, Adli Tıbbı tanışmıştır. Doktor Ramiz, Viyana'da tahsilini yapmış ve psikanalize oldukça meraklı olan bir doktordur. Hayri İrdal'ı da psikanaliz yöntemiyle çözümlenmeye çalışmış ve bu çözümlenmeleri sırasında, ondan bir hayli etkilenmiştir. En çok üzerinde durduğu noktalar ise Hayri İrdal'ın saatlerle ve babasıyla olan ilişkisidir. Doktor Ramiz'in bu iki nokta üzerinde durmasıyla, okuyucunun dikkati yeniden odak figürün “gerçek” ile arasındaki ilişki üzerine çekilmek istenmektedir. Özellikle, Doktor Ramiz'in Hayri İrdal'a koyduğu “baba kompleksi” teşhisi bu yorumu pekiştirmektedir. Romanın önceki bölümlerinde Hayri İrdal'ın babası realist olarak

tanımlanmıştır. Dolayısıyla, Doktor Ramiz'in teşhis ettiği üzere Hayri İrdal'ın babasını beğenmemesi, onu inkar etmesi ve kendisine durmadan baba araması, Hayri İrdal'ın devamlı olarak "gerçeklerden" kaçarak "yalana" sığınışını simgelemektedir.

Doktor Ramiz'in, Hayri İrdal'ın "yalan" algısında somut bir şekilde gerçekleştirdiği ilk değişim; onu her zaman gittiği "kahveye" götürmesiyle gerçekleşmiştir. Hayri İrdal'ın burada tanıştığı insanlarla bağı yapının sonuna kadar kopmamıştır. Buradaki karakterler tamamiyle "gerçeklerden" kopmuş ve kendi dünyalarında kendi yarattıkları "gerçeklerle" yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, odak figürün bu karakterlerle olan bağının yapının sonuna kadar kopmaması aksine güçlenerek devam etmesi; Hayri İrdal'ın "gerçek" ile arasındaki zayıf bağın artık tamamiyle kopup, "yalanları" yalan olduklarını bile bile "gerçek" olarak kabul edeceğini göstermektedir.

Bu "kahve" uzamı, romanda dış dünyadan bağımsız bir şekilde varlığını devam ettiren bir yer olarak okuyucuya aktarılmıştır. Ne bu uzam için ne de bu uzamın bir parçası haline gelmiş ve kendi yarattıkları "yalan" dünyalarında yaşayan karakterler için "gerçek" ve "zaman" kavramının varlığından söz edilmemektedir. Doktor Ramiz, bu kahvedeki insanları "*Hepsi hayallerinde büsbütün başka bir alemde yaşıyor. Topluluk halinde rüya görüyorlar*" (Tanpınar, 131) sözleriyle yansıtmaktadır. Onların mazide yaşadıklarını düşünmesi, buradaki insanların her ne olursa olsun zaman ve "gerçek dünya" ile bir bağlantılarının olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Halit Ayracı'nın aynı insanları "*Bu kahve hakkında sizi dinlerken ben, çoğunu tanıdığım bu insanları hep bir çeşit aralıkta yaşıyorlarmış gibi düşündüm*" (Tanpınar, 131) diyerek "gerçek" ile tüm bağlarının koptuğunu vurgulaması, Halit Ayracı'nın hayatına girmesiyle birlikte Hayri İrdal'ın "gerçeklerden" tamamiyle uzaklaşacağını gösteren bir ipucu izlektir. "Kahve" uzamı, "gerçeğin" kırılmasını kullanarak onu eğip büken ve kendilerine göre olan "göreceli gerçekler" ile kurdukları dünyalarında yaşayan insanların bulunduğu noktadır. Buna ek olarak; bu uzamın, zamanlarının tümünü boşa harcayan insanların toplandığı ve insanın, bu "boşluk" nedeniyle "ağır geçen" zamanının aslında izafi bir kavram olduğunun kolaylıkla farkına varabileceği bir mekan olan "kahve" olması da dikkat edilmesi gereken başka bir noktadır.

Hakikaten buradaki hayat, asıl kapının dışında bir hayattı. Ve onu yaşayanlar, o şekilde, yani hiç içeriye girmeyi düşünmeden, yahut da bir ayakları daima eşikte, yaşıyorlardı. [...] burada her şey biraz afyon, biraz uyku ilacıydı. (Tanpınar, 132)

Ayrıca, bu sözler Hayri İrdal'ın; Seyit Lutfullah'ın ardından tuluat kumpanyasına katılmasıyla "yalanın sihirli çizgisinde oluşu" ve "gerçeklerden kaçışı" sonrası yine dünyadan ve onun "gerçeklerinden" kaçarak kendi yarattıkları dünyalara sığınan insanların arasına katıldığını göstermektedir. Hayri İrdal'ın içine girdiği bu yeni uzam, önceki tuluat kumpanyasıyla

“gerçeklerden kaçış” özelliğiyle ortak bir noktaya sahip olsa da onunla arasında önemli bir fark da vardır. Tuluat kumpanyasındaki insanlar “yalanın” içinde olduklarının farkındalardır; ancak kahvedeki insanlar bunun farkında olmamakla birlikte “yalanlarını”, “gerçekleri” olarak kabul etmektedirler. Doktor Ramiz nedeniyle Hayri İrdal da zamanla bu insanlardan biri haline gelmiş ve “gerçek” ile “yalan” algısı tamamiyle değişerek “yalan”, “gerçeğin” yerini almıştır.

Hiçbir şeyin birbirini tutmadığı ve her şeyin en şaşkıncu şekilde birbirine bağlı olduğu bir dünyada, bilmediğimiz bir yerde kopan fırtınanın getirdiği enkazdan yapılmış bir panayırda yaşamağa başladım. [...] Hangi tuhaf ve zıtlarla dolu alemleri yağma etmiş, yahut nasıl karmakarışık bir armadayı didik didik böyle savuşturmuş ki bize kadar getirip önümüze yığıldığı şeylerin hiçbirini asıl kendi çehrelerinde tanımamıza imkan yoktu. (Tanpınar, 138)

Doktor Ramiz’in Hayri İrdal ile birlikte kurduğu “İspirtizma Cemiyeti” de aslında kahve uzamının bir devamı gibidir. Bu cemiyetin üyeleri, kahvedeki karakterlerdir. Yapıtta İspirtizma Cemiyeti, “Böyle cemiyetler, daha ziyade beraberce yalan söyleyip, beraberce aldanıp hoşça vakit geçirmek isteyen insanların işidir” (Tanpınar, 150) olarak tanımlanmaktadır. İspirtizma Cemiyeti, Hayri İrdal’ın “gerçeklerden” kendi içine kaçıp “yalana” sığınsının sürekliliğini sağlamıştır. “En iyisi düşünmemektir. Kaçmaktır. Kendi içime kaçmak.” (Tanpınar, 176).

Sonuç olarak, Doktor Ramiz, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısındaki değişim sürecini onu “kahve” ve “İspirtizma Cemiyeti” gibi uzamlara sokarak etkilemiştir. Odak figürün uydurduğu “Şerbetçi elması” hikayesi sonucu başını belaya sokarak davalık olması ve Adli Tıbbaya göndermesiyle Hayri İrdal’ın yaşamına giren Doktor Ramiz, Hayri İrdal ile “gerçek” arasındaki bağın tamamiyle kopmasına sebep olmuştur. Halbuki, Hayri İrdal’ın Adli Tıbbaya gönderilmesinin temel nedeni, onun da toplumun kabul ettiği “gerçekleri” kabul etmesini ve “yalandan” uzaklaşmasını sağlamaktır; ancak ironik bir şekilde Adli Tıbbaya gönderilerek Doktor Ramiz ile tanışması onun “yalana” kaçışını pekiştirmiştir.

II. IV. HALİT AYARCI’NIN “AYARLANMIŞ” GERÇEKLERİ

Nasıl Doktor Ramiz, Hayri İrdal’ın yaşamına Seyit Lutfullah sebebiyle girmiştir; Halit Ayaracı da odak figürün yaşamına Doktor Ramiz sebebiyle girmiştir. Hayri İrdal’ın “gerçek” algısındaki değişim, kesintiye uğramaksızın zincirleme bir şekilde sürmekte ve kademe kademe “gerçeklerden” uzaklaşarak “yalana” kaçıp ona bürünmesiyle kendisinin de bir “yalana” dönüşmesine sebep olmaktadır. Halit Ayaracı, odak figürün “gerçek” algısındaki değişim sürecinin son durağıdır. Halit Ayaracı’nın yaşamına girmesiyle birlikte odak figürün

artık yalnızca “gerçek” ile arasındaki bağ yok olmamış, kendisi de baştan aşağı bir “yalan” olmuştur.

Doktor Ramiz’in yakın dostu olan Halit Ayarcı, romana ismini veren “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nün kurucusudur. Hayri İrdal ile Halit Ayarcı “kahvede”, Doktor Ramiz aracılığıyla tanışmışlardır. “Gerçeği” eritip kendi kalıplarına göre yeniden şekillendirerek kendilerine ait “gerçekler” ya da başka bir deyişle “yalanlar” ile yaşayan insanlar ile dolup taşan bir yerde tanışmaları, odak figür ile Halit Ayarcı arasındaki ilişkinin de “yaratılmış gerçekler” üstüne kurulmuş olacağına dair bir ipucu izlektir. Ayrıca, Halit Ayarcı’nın soyadı olan “Ayarıcı” da bir izlektir. “Ayarıcı” soyadına sahip olması, Halit Ayarcı’nın kendi gerçeklerini yaratıp, onları kendisine göre ayarladığını ve yaşamının bunun üstüne kurulu olduğunu göstermektedir.

Hayri İrdal’ın saatlere olan merakı ve “*kendi zamanına çelme atmakla yaşaması*” (Tanpınar, 190), Halit Ayarcı’yı oldukça etkilemiştir. Tanıştıkları günün gecesi Büyükdere’de bir meyhaneye eğlenmeye gitmişlerdir. O gece Hayri İrdal ile Halit Ayarcı arasındaki ilişkide bir dönüm noktası olmuştur. “[...] başımı ellerimin arasına alarak iyice yokladım. Büyükdere’deki meşhur geceden beri bu adeti edinmiştim. Çünkü bana hep iki elimin üstünde ve ayaklarım havada yürüyorum gibi geliyordu. Etrafımda her şey öyle ters ve tanınmaz bir mantık içinde idi” (Tanpınar, 240). O geceden sonra Hayri İrdal’ın yaşamında “gerçek” ile “yalan” kavramlarının tanımları yer değiştirmiş ve tamamen alt üst olmuştur. O gece Halit Ayarcı, Hayri İrdal’ın bütün yaşamını öğrenmiştir ve özellikle, Hayri İrdal’ın kendisine anlattığı Nuri Efendi ve felseleriyle oldukça ilgilenmiştir. Halit Ayarcı’nın kafasında “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nü kurma fikrinin temellerini, Hayri İrdal’ın Halit Ayarcı’ya aktardığı Nuri Efendi’nin sözleri oluşturmuştur.

“Saatleri Ayarlama Enstitüsü” tamamiyle “yalanlar” üzerine kurulmuştur.

“Hatta İspirtizma Cemiyeti’nde bile birbirlerine ve kendilerine yalan söylemekten hoşlanan birtakım insanlara hizmet ettiğimi bildiğim için gülünç de olsa bir iş yaptığıma inanıyordum. Burada o bile yoktu. Bu birkaç kelimenin etrafında doğmuş bir şeydi. Daha ziyade bir masala benziyordu.” (Tanpınar, 225)

Ayrıca, yapıtın Seyit Lutfullah ile ilgili bölümünde sıkça kullanılan “masal” leitemotivinin burada yinelenmesi; Hayri İrdal’ın “gerçek” ile arasındaki ilişkide kısır bir döngüye hapsoldüğünü göstermektedir. Buna ek olarak, bu leitemotivle; Hayri İrdal’ın “gerçek” ile ilgili bilincini Halit Ayarcı’nın etkisinde tamamen yitirmişken Seyit Lutfullah’ın “masalsı yalanlarını” hatırlayarak şuursuzca savurulan “yalanlardan” bilinçli olarak kaçılan “yalanlara” dönme isteğiyle içinde bulunduğu durumun aslında bilincine vardığı gösterilmektedir.

Halit Ayaracı, “gerçeği eğip bükme” ve onun kırılabilirliğinden faydalanmaktadır. Hayri İrdal’ın baldızının şarkıcı olmasına odak figür karşı çıkınca Halit Ayaracı’nın ona yaptığı savunma buna bir örnektir. *“Sesi kötü diyorsunuz, şu halde dokunaklı ve bazı havalara elverişli demektir. Kabiliyetsiz diyorsunuz, o halde muhakkak orjinaldir”* (Tanpınar, 221). “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nün “yalanlar” üzerine kurulu olması ve başta Halit Ayaracı olmak üzere kendi dünyalarında kendi “gerçeklerini” yaratarak yaşayan insanlar tarafından kurulmasıyla, “gerçeğin” de özünde zaman gibi göreceli bir kavram olduğu düşüncesi pekiştirilmiştir. Hayri İrdal’ın “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” için “yarattığı” bir “yalan” olan ve gerçekte var olmadığı halde Halit Ayaracı’nın ısrarıyla odak figürün üzerine kitap yazmak zorunda kaldığı “sözde zaman alimi” Ahmet Zamani Efendi bile, Halit Ayaracı’ya göre *“Ahmet Zamani bugün için yalan olamaz, bilakis hakikatin ta kendisi olur”* (Tanpınar, 294). Bir süre sonra Hayri İrdal da Ahmet Zamani Efendi’nin “gerçekten” varolduğuna, onun aslında kendisinin “uydurduğu” biri olduğunu bilmesine rağmen inanmaya başlamıştır. *“Varlığından şüphe etmek bana ağır geliyordu. Tek kelime ile, Halit Ayaracı’nın izafilik dediğin şeyin, tabir caizse, bir hakikat olduğunu kendi hayatımda yaşıyordum”* (Tanpınar, 296) düşüncesi yine zaman ve gerçek arasındaki izafilik bağının varlığına dair düşünceyi destekler niteliktedir.

Halit Ayaracı, “yalanlar” üzerine kurulu bir düzen oluşturmasına rağmen ironik bir şekilde devamlı olarak “realist olmaktan” bahsetmektedir ve bu “ironik realistiklik” için kendisi bir kavram oluşturmuştur: “modern realizm”. Halit Ayaracı’nın “realizm” anlayışı, Hayri İrdal’ın babasının realistikliğiyle bir tezat oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu iki karakter arasında bir kutupluluk oluşturulmuştur. Doktor Ramiz’in Hayri İrdal’a koyduğu “baba kompleksi” teşhisi göz önüne alınırsa; Hayri İrdal, realist figür babasına karşı duyduğu kompleksten kendisini babasına tezat bir “realizm” anlayışına sahip Halit Ayaracı ile gizliden gizliye kurtarmak istemektedir. Halit Ayaracı’nın “modern realizm” anlayışı, varolan “gerçeği” kabul etmeye değil; “gerçeğin” izafiliğinden faydalanarak onu eğip bükmeye dayanmaktadır:

“Realist olmak hiç de hakikati olduğu gibi görmek değildir. [...] Hakikati görmüşsün ne çıkar? Kendi başına hiçbir manası ve kıymeti olmayan bir yığın hüküm vermekten başka neye yarar?” (Tanpınar, 219)

Halit Ayaracı, yarattığı bu “modern realizm” kavramı üzerine kurulu bir “modern hayat/insan” algısı da oluşturmuştur. “Modern hayat”, ona göre yeni olan her şey demektir. Ayrıca, “modern hayat”, içe değil dışa önem vermektedir; yüzeyselliği, otomatizmi ön plana çıkartmaktadır ve yalana yatkındır. Dolayısıyla, “modern hayatın”; yalanın cenneti gerçeğin ise cehennemidir; çünkü “modern hayat”, yalan için uygun gerçeğin ise barınacağı koşullara sahiptir. *“Bu meselelerde yalan veya hakikat diye bir şey yoktur. Asrına uymak, onun adamı olmak vardır”* (Tanpınar, 294) sözleri, Halit Ayaracı’nın “modern hayat” felsefesini

yansıtmaktadır. Halit Ayaracı tarafından sıkça kullanılan “yeni” ve “modern” sözcükleri bu felsefeyi vurgulayan birer leitmotivdir. Yine bu felsefesinin bir uzantısı olarak; Halit Ayaracı; “mazinin” , “yeniye” boyun eğmesi gerektiğini düşünmektedir. *“Tarih, günün emrindedir” (Tanpınar, 278).*

Halit Ayaracı, “modern realizm” ve “modern hayat” felsefelerini Hayri İrdal’a dayatmaktadır. Sürekli olarak ona, “yeniye” ayak uydurmak, “realist” olmak üzerine emir cümleleri kurmaktadır. Dolayısıyla, Hayri İrdal’a “modern realizmin” yarattığı ve yeniden tanımladığı “gerçek” algısını aşılama çalışmaktadır.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda; Halit Ayaracı’nın, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısındaki değişim sürecinde, “gerçek” kavramını tamamiyle yerle yeksan etme görevini üstlendiği yorumu yapılabilir. Halit Ayaracı’nın bu “gerçek” kavramına karşı yıkıcı tutumu, alttan alta Hayri İrdal’ın “yalana” kaçmaktan usanmasını ve uzun süredir nasıl “yalan” bir dünya içerisinde yaşadığının bilincine varmasını sağlamıştır.

III. SON DURAK: “YALANCI” HAYRİ İRDAL

Kişinin “gerçek” algısı, benliğinin en temel parçasıdır; çünkü insanın içinde yaşadığı dünyayı algılayıp yorumlaması ve buna bağlı olarak dış dünyaya karşı geliştirdiği tutum, “gerçek” algısı üzerine kuruludur. Dolayısıyla, Hayri İrdal’ın “gerçek” algısının değişim sürecinin şekillendiricileri olan Nuri Efendi, Seyit Lutfullah, Doktor Ramiz ve Halit Ayaracı, bunun doğal bir sonucu olarak Hayri İrdal’ı biçimlendirmişlerdir ve onun “gerçek” benliğine ulaşmasına engel olarak ona “sahte” bir benlik oluşturmuş, böylelikle “yalan” bir Hayri İrdal yaratmışlardır. *“Böylece parça parça bir adamın muhayyilesinde, yaratıldıktan sonra ayrıca da büyük bir teşkilatın mihveri olmuştum” (Tanpınar, 235).* Hayri İrdal da bu karakterlerin parçalarından oluşmuş bir bütün olduğunun bilincindedir: *“Tıpkı Nuri Efendi’nin o kadar dikkatle ve ayrı ayrı işçiliklerden gelmiş parçaları birleştirerek tamir ettiği, zaman kervanına kattığı hurda saatler gibi onlardan bir parça, onların “muaddel” bir halitası, terkip halinde eseriyim” (Tanpınar, 34).* Muaddel, eski hali değiştirilmiştir; halita, ise alaşım demektir. Hayri İrdal’ın kendisini “muaddel bir halita” olarak tanımlaması, başkaları tarafından değiştirilip şekillendirildiğini kabullenişini yansıtmaktadır. Hayri İrdal; Nuri Efendi’nin, Seyit Lutfullah’ın, Doktor Ramiz’in ve Halit Ayaracı’nın karışımından meydana gelen ve eski hali tamamiyle değiştirilmiş bir alaşımdır.

“Ben yıllarca bu adamların arasında, onların rüyaları için yaşadım. Zaman zaman onların kılıklarına girdim, mizaçlarını benimsedim. [...] Onlar benim örneklerim, farkında olmadan yüzümde bulduğum maskelerimdi.” (Tanpınar, 51-52)

Odak figür, bu durumu kabullenmiş durumdadır. *“Elbette birinden biri iyi gelecek ve ben de etrafımdakilere benzeyecektim. Muhakkak benzemeliydim. Benzemezsem yaşamak çok güçlü”* (Tanpınar, 325). Yaşamın güç olduğunu fark eden Hayri İrdal, çevresindeki insanlar gibi olmayı kabullenmiştir.

Kendisi için yaratılan “sahte” benliğin bir parçası olarak odak figür, devamlı olarak “yalan” söylemeye, “gerçeklerden” kaçmaya başlamıştır. *“Mademki herkesin ayrı bir hakikati vardı. Ve herkes zemin ve zamana göre onu yavaş yavaş yeniden yaratıyordu; ne diye ben kendimi yoracaktım?”* (Tanpınar, 96). Seyit Lutfullah’ın masalsı yalanlarıyla başlayıp Halit Ayarcı’nın “ayarlanmış” gerçekleriyle son bulan sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak Hayri İrdal da kendi “gerçeklerini” yaratmaya doğru sürüklenmiştir. *“Fakat yalana alışmışım. [...] İnsanlar benim böyle olmamı istemişlerdi. Yalancı idim”* (Tanpınar, 186). Hayri İrdal, “yalan” söylemeyi ve çevresindekilerin parçalarından oluşan bir mozaik olarak yaşamayı kabullenmiştir.

IV. SONUÇ

Odak figür Hayri İrdal, yapıt boyunca “gerçek” ile yolculuk yapmıştır. Nuri Efendi, Seyit Lutfullah, Doktor Ramiz ve Halit Ayarcı; Hayri İrdal’ın bu yolculuğu sırasında uğradığı duraklar olmuşlardır. Uğradığı her durakla birlikte, odak figürün “gerçek” algısı değişmiş ve yolculuğun son durağı kaçınılmaz olarak “yalancı” Hayri İrdal olmuştur.

Hayri İrdal’ın “gerçek” ile yaptığı bu yolculukta uğradığı ilk durak Nuri Efendi’dir. Nuri Efendi, odak figüre gerçeğin de tıpkı zaman gibi göreceli olabileceğini, gerçeğin izafi yüzünü tanıtmıştır. Hayri İrdal’ın toplumun kabul ettiği gerçekleri kabul eden realist babasıyla kutupluluk gösteren Nuri Efendi, “gerçeğin göreceliğine” vurgu yaparak Hayri İrdal’ın kafasındaki “gerçek” tanımını yıkmış ve onun “gerçek” algısında bir dönüm noktası olmuştur.

Bir sonraki durak olan Seyit Lutfullah ise, Hayri İrdal’ın Nuri Efendi’yle birlikte “gerçek” düzleminden havalanan ayaklarının “yalana” yönelmesini sağlamıştır. Odak figürün “yalana” kaçışını, Seyit Lutfullah başlatmıştır. Seyit Lutfullah’ın masalsı yalanları, Hayri İrdal’ın gerçeklerden kaçış noktası ve onun yalana alışmasına neden olmuştur.

Doktor Ramiz, Hayri İrdal’ın “yaratılmış” gerçeklerle tanıştığı duraktır. Onu “kahve” ve “İspitizma Cemiyeti” gibi gerçeklerden kaçarak kendi yarattıkları “gerçeklerle” kurdukları dünyalara sığınan insanların biraraya geldiği uzamlara sokarak odak figürün “gerçek” algısını değiştirmiştir. Buna ek olarak, Hayri İrdal’ın Seyit Lutfullah’la birlikte başlayan “yalana” kaçışını pekiştirmiştir.

Halit Ayarcı ise Hayri İrdal’ın “gerçek” algısının baştan aşağı değişmesine yol açmıştır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün açılmasıyla Hayri İrdal, Halit Ayarcı’nın “ayarlanmış”

gerçeklerini kabullenerek kendisi de kendine göre “ayarlanmış” gerçekler yaratmıştır. Bunun yanısıra, Halit Ayarcı'nın gerçeklere karşı bu yıkıcı tutumu Hayri İrdal'ın içinde bulunduğu “yalanların” ve kaçtığı “gerçeklerin” bilincine varmasını sağlamıştır.

Hayri İrdal'ın “gerçekle” yaptığı yolculuğun son durağı “yalancı” Hayri İrdal'dır. Bu yolculuğun sonunda odak figürün “gerçek” algısı bütünüyle değişmiş ve Hayri İrdal yaşamına girerek onu şekillendiren Nuri Efendi, Seyit Lutfullah, Doktor Ramiz ve Halit Ayarcı'nın parçalarından oluşan bir mozaik halini almıştır.

Sonuç olarak, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı yapıtında “gerçek” kavramı izafiliği ve kırılabilirliğiyle ele alınmıştır. Hayri İrdal'ın “gerçek” algısı, yaşamına giren Nuri Efendi, Seyit Lutfullah Doktor Ramiz ve Hayri İrdal'ın etkisiyle değişmiştir. Bunun yanısıra, odak figürün benliği de bu karakterler tarafından şekillendirilmiş ve “yalan” bir Hayri İrdal yaratılmıştır.

V. KAYNAKÇA

Tanpınar, Ahmet Hamdi. Saatleri Ayarlama Enstitüsü. 14. bsm. İstanbul: Dergah Yayınları , 2009

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>